

ТРИ ДЖЕРЕЛА І ТРИ СКЛАДОВІ ЧАСТИНИ МІФУ ПРО «МОЛОДОГО МАРКСА»

У статті представлений аналіз концепцій, що сформувалися у рамках дискусії про «молодого Маркса» у ХХ ст., сукупність яких, слідуючи за сучасним дослідником-марксознавцем М. Мусто, автор позначає як міф про «молодого Маркса». Виділяються такі основні течії, що слугують «джерелами» цього міфу: гуманістична редукція (напрямок, представники якого розглядають «Економічно-філософські рукописи 1844 року» як центральний текст у творчості К. Маркса); аналітична телеологія (методологічний підхід, наявний переважно у дослідженнях радянських марксознавців, за яким «істиною» «ранніх» текстів Маркса визнається «Капітал», а творча еволюція Маркса представляється як поступове несвідоме наростання матеріалістичних і комуністичних елементів) та «епістемологічний розрив» (концепція Л. Альтюссера, згідно з якою між «ранніми» та «зрілими» текстами Маркса має місце радикальний «розрив»). Зазначається, що наведені концепції є редукуючими та такими, що базуються на довільному прочитанні Марксових текстів. Усі вони виходять із уже даного уявлення про Маркса «зрілого», конструюють на його основі образ «молодого Маркса», спираючись на певний уніфікуючий принцип, та допускають існування «справжнього», автентичного Маркса, сутність якого найповніше представлена в певних текстах. Автор підкреслює, що концепція «епістемологічного розриву» Л. Альтюссера найповніше виражає міф про «молодого Маркса» та водночас містить необхідні умови для його подолання у рамках нового підходу до розуміння трансформацій Марксової думки. Такий підхід, зокрема, має передбачати визнання множинності, відкритості та незавершеності Марксових критичних проєктів; необхідність простежування наскрізних ліній між проєктами різних періодів та прагнення до вибудови мережі генетичних зв'язків між ними; намагання помислити не лише нелінійну, але і нерозривну трансформацію проблематики у думці Маркса; відмову від дихотомій несвідомого/свідомого, «молодого»/«зрілого» тощо, що стає можливою завдяки акритичному, горизонтальному та неієрархічному прочитанню його текстів.

Ключові слова: «молодий Маркс»; марксознавство; Л. Альтюссер; «епістемологічний розрив».

У першій половині ХХ ст. були опубліковані раніше невідомі твори Карла Маркса, що стало справжньою інтелектуальною подією того часу. Основним текстом, публікація якого спричинила напружену дискусію, що отримала згодом назву дискусії про проблему «молодого Маркса» або проблему «двох Марксів», були «Паризькі манускрипти» («Економічно-філософські рукописи 1844 року»). Перші секції цього тексту були надруковані у 1927 році, а повне видання рукописів мовою оригіналу з'явилося у 1932 році. Цього ж року Герберт Маркузе зазначив: «Публікація «Економічно-філософських рукописів», написаних Марксом в 1844 році, має стати ключовою подією в історії марксистських досліджень» [Marcuse, 1972, p. 3]. Подібної думки дотримувався й Дьйордь Лукач, який у 1931 році мав досвід роботи із «Паризькими манускриптами» в Інституті Маркса і Енгельса у Москві [Anderson, 1976, p. 50].

Основний зміст проблеми «молодого Маркса» може бути зведеним до питання про зв'язок «ранніх» робіт Маркса з його «зрілими» текстами (передусім, «Капіталом») та про характер цього зв'язку. Намагання вирішити це питання породило серію редукуючих концепцій, які (переважно під впливом політичної кон'юнктури) прямим чи побічним чином фальсифікували думку Маркса, базуючись на цілком довільному прочитанні його текстів. Сукупність цих концепцій ми, слідуючи за сучасним дослідником Марчелло Мусто, умовно позначатимемо як «міф про «молодого Маркса» [Musto, 2015], що має три

«джерела» (тобто загальні течії або напрямки) та три «складові частини» (тобто найбільш характерні риси або загальні передумови, що не рефлектуються у рамках цих концепцій).

Дана стаття має на меті проаналізувати міф про «молодого Маркса», представити загальний виклад концепцій, у яких він виражений, та запропонувати наше бачення перспектив його подолання¹.

I. Джерело перше: гуманістична редукція

М. Мусто зазначає, що генезу міфу про «молодого Маркса» слід простежувати від робіт Ландсгуте і Майера, які розглядали «Паризькі манускрипти» як центральний текст Маркса. На їхню думку, у цьому тексті вже є наявними усі ключові мотиви пізніших творів Маркса, а «Капітал» являє собою лише розкриття цих мотивів. На думку Ландсгуте і Майера, основною метою теоретичного зусилля Маркса завжди залишався філософсько-гуманістичний ідеал реалізації людини (*die Verwirklichung des Menschen*) та присвоєння людської сутності через зняття відчуження [Musto, 2015, pp. 241-242]. Подібно до Ландсгуте і Майера, Генрік де Ман говорив про «Паризькі манускрипти як про «досі невідому роботу, яка має величезну цінність для правильної оцінки розвитку та значення теорії Маркса. Чіткіше, ніж будь-яка інша праця Маркса, вона розкрила етико-гуманістичні мотиви його соціалістичної орієнтації та ціннісних суджень, виражених у його науковій діяльності протягом усього життя» [цит. за Musto, 2015, p. 242].

Це трактування мало істотний вплив на представників «західного» «критичного марксизму», які прагнули протиставити гуманістичного «молодого Маркса» радянській марксистсько-ленінській ортодоксії. На думку Еріха Фромма, «російські комуністи присвоїли теорію Маркса і спробували переконати світ у цьому, що їх теорія і практика спираються на його ідеї» [Fromm, 2004, p. 4], натомість «Філософія Маркса, як і багато що в екзистенціалістському мисленні, є протестом проти відчуження людини, втрати нею себе та її перетворення на річ; це рух проти дегуманізації та машинізації людини, породжених західною індустріалізацією <...> Філософія Маркса корениться в гуманістичній західній філософській традиції, <...> суттю якої є турбота про людину та реалізацію нею своїх можливостей. Центральна тема філософії Маркса, максимально розкрита ним в «Економічно-філософських рукописах 1844 року», – існування реального індивіда, який є тим, що він робить, і чия природа розкривається і проявляє себе в історії» [Fromm, 2004, p. V].

Тенденція до розгляду «Паризьких манускриптів» як центрального тексту у творчості Маркса є наявною також у творах мислителів феноменологічного, екзистенційного та християнського спрямувань, які закликали до реконструкції «справжнього» Марксового вчення на основі проблематики «Паризьких манускриптів». Гуманістичні мотиви ранніх Марксових текстів (передусім, тема відчуження) отримали значне поширення у французькій повоєнній філософії, зокрема вони присутні у творах М. Мерло-Понті, Ж.-П. Сартра та П. Біго. Критичний аналіз цієї тенденції здійснив Реймон Арон у своїй книзі «Уявні марксизми» [Aron, 1970]. Навіть у рамках ортодоксального марксизму у Франції простежується аналогічне намагання гуманістичної реінтерпретації марксистської теорії. Цю перспективу представляє, зокрема, книга «Марксистський гуманізм» офіційного ідеолога Французької комуністичної партії Роже Гароді [Garaudy, 1957].

Отже, специфічною рисою такого підходу до проблеми «молодого Маркса» є редукція проблематики пізніших Марксових текстів (включаючи «Капітал») до гуманістичної проблематики «Паризьких манускриптів». Натомість думка «зрілого» Маркса або визнається теоретично релевантною лише як продовження його «ранньої» думки й «додаток» до неї, або фактично відкидається як свідчення його деградації від гуманізму до економічного детермінізму.

¹ Слід визнати, що запропонований тут виклад є дещо спрощеним та певною мірою огрубленим, проте мета граничної лаконічності та якомога контрастної постановки проблеми може, як нам видається, хоча і частково, виправдати виключення деяких доволі суттєвих нюансів.

II. Джерело друге: аналітична телеологія

Радянські дослідники-марксознавці сталінської доби натомість були схильні ігнорувати «Паризькі манускрипти». У 1954 році цей текст не увійшов до другого російськомовного видання творів Маркса та Енгельса і був опублікований лише згодом порівняно невеликим тиражом у окремій книзі «К. Маркс і Ф. Енгельс. Із ранніх творів» [Musto, 2015, p. 238].

Коли радянські марксознавці вступили у дискусію про проблему «молодого Маркса», головна їх мета полягала у тому, щоб обґрунтувати некоректність та теоретичну неспроможність інтерпретації «Паризьких манускриптів» як ключового Марксового тексту, що її відстоювали представники «критичного марксизму» та інших «західних» інтелектуальних спрямувань. Дане трактування розглядали або як «свідому фальсифікацію» процесу формування поглядів Маркса з боку антикомуністів, або як прояв «ревізіонізму», або як «неогегельянсько-екзистенціалістську» та «анархо-екстремістську інтерпретацію» марксизму дрібнобуржуазними верствами інтелігенції та студентства» [Лапін, 1986, сс. 23-24]. Натомість радянські дослідники спиралися на ленінське розуміння етапів становлення марксистського вчення у роботах Маркса та Енгельса, незважаючи на те, що Ленін не був знайомим із деякими текстами, які є ключовими для осягнення інтелектуального розвитку Маркса (зокрема, за життя Леніна не були опубліковані «До критики гегелівської філософії права», «Паризькі манускрипти», «Німецька ідеологія» та «Grundrisse» («Економічні рукописи 1857-1859 років»)).

Микола Лапін у книзі «Молодий Маркс» [Лапін, 1986, с. 29], спираючись на висловлювання Леніна, наводить таку загальну періодизацію інтелектуального розвитку Маркса. Перший етап: докторська дисертація 1841 року «Відмінність між натурфілософією Демокрита та натурфілософією Епікура», у якій Маркс «стоїть ще цілком на ідеалістично-гегельянській точці зору». Другий етап: статті у «Rheinische Zeitung» (1842-1843 роки), у яких «намічається перехід Маркса від ідеалізму до матеріалізму та від революційного демократизму до комунізму». Третій етап: статті у «Deutsch-Französische Jahrbücher», де «вищевказаний перехід відбувається остаточно» [Ленін, 1969а, с. 82]. Четвертий етап: «Святе сімейство» (1844 року), що містить «майже вже сформований погляд Маркса на революційну роль пролетаріату» [Ленін, 1969b, с. 11]. Та п'ятий етап: «Злидні філософії» (1847 рік) і «Маніфест Комуністичної партії» (1848 рік), що являють собою «перші твори зрілого марксизму» [Ленін, 1969с, с. 22].

Для радянського марксознавства характерним є метод, який Луї Альтюссер у збірці «За Маркса» називає «аналітико-телеологічною теорією» та описує таким чином: «Перша передумова є аналітичною: вона передбачає, що будь-яку теоретичну систему, будь-яку конституційовану думку можна редукувати до її елементів; ця умова дозволяє мислити той чи інший елемент системи ізолювано та зіставляти його з іншим, подібним елементом, що належить іншій системі. Друга передумова є телеологічною: вона встановлює певний таємний трибунал історії, який виносить вирок представленим йому ідеям, більше, дозволяє розкласти (інші) системи на їхні елементи та стверджує ці елементи як елементи, щоб порівнювати їх з їхньою нормою як із їхньою істиною» [Althusser, 2005, pp. 56-57]. Таким чином інтелектуальний розвиток Маркса представлявся як закономірний лінійний прогресивний процес, у якому ідеалістичні та революційно-демократичні елементи поступово витісняються матеріалістичними та комуністичними елементами. Ранні твори Маркса розглядалися як такі, що не мають самостійного значення і лише виражають певні етапи формування цільного марксистського вчення, найбільш повним втіленням якого є «Капітал», що є «істиною» усіх попередніх текстів.

Доволі наявно такий підхід розкривається в дослідженнях Теодора Ойзермана «Формування філософії марксизму» та Миколи Лапіна «Молодий Маркс». Характерним тут є уявлення, за яким майже у будь-яких «ранніх» текстах Маркса можна виявити несвідому тенденцію до наростання матеріалістичних елементів у його думці, які згодом ним усвідомлюються. Так, за Ойзерманом уже «Лист до батька» 1837 року (один із найбільш

ранніх Марксових текстів, що збереглися) містить уявлення, які передують «свідомій постановці та матеріалістичному вирішенню основного питання філософії» [Ойзерман, 1962, с. 37]. У докторській дисертації 1941 року «Маркс не бачить ще всієї порочності спекулятивних основ гегелівського ідеалізму. Однак Марксова критика умоглядного вирішення проблеми початку у філософії містить у зародку матеріалістичну постановку основного філософського питання» [Ойзерман, 1962, с. 44]. У статтях у «Rheinische Zeitung» «вже намічається перехід до матеріалізму. Це особливо проявляється там, де Маркс аналізує політичні та економічні питання, розгляд яких, незалежно від свідомих філософських установок автора статей, впритул підводить його до матеріалістичних висновків» [Ойзерман, 1962, с. 134]. Аналізуючи інші твори Маркса, Ойзерман аналогічним чином концентрується на виявленні у них несвідомих «матеріалістичних тенденцій», що «безперервно наростають» [Ойзерман, 1962, сс. 144, 145, 193]. На думку Лапіна, ідеалістичний зміст ранніх Марксових текстів є «обмеженим матеріалістичною тенденцією» [Лапін, 1986, с. 129]. Перехід від несвідомих матеріалістичних тенденцій до свідомої матеріалістичної позиції Лапін (слідуючи за Леніним) локалізує у статтях у «Deutsch-Französische Jahrbücher», зазначаючи, що «Досі ми спостерігали стихійне, непомітне для самого Маркса наростання матеріалістичних елементів у його поглядах. Роздуми над підсумками боротьби, що закінчилася поразкою, зумовили тепер свідомий перехід Маркса до матеріалізму» [Лапін, 1986, с. 170], хоча в іншому місці Лапін пише, що цей перехід відбувся раніше – у рукописі «До критики гегелівської філософії права»: «Рукопис 1843 року» свідчить про свідомий перехід Маркса до матеріалізму» [Лапін, 1986, с. 196].

III. Джерело третє (і останнє): «епістемологічний розрив»

Критикуючи як гуманістично-редукуюче, так і аналітико-телеологічне прочитання ранніх Марксових текстів, Л. Альтюссер у статтях, що ввійшли до збірки 1965 року «За Маркса», розробляє власну версію концепції «епістемологічного розриву» (що первісно виникла у рамках філософії науки Г. Башляра), покликану скласти опозицію вже існуючим підходам до проблеми «молодого Маркса» та обґрунтувати науковий характер марксизму. Альтюссер підкреслює, що «Суперечка про ранні роботи Маркса є насамперед суперечкою політичною <...> Справжньою ставкою суперечки є марксизм» [Althusser, 2005, pp. 51-53].

На думку Альтюссера, розчленування Марксової думки, що виражена у певних текстах, на елементи (матеріалістичні та ідеалістичні тощо) порушує «живу єдність тексту», через що «саме питання про глобальне значення тексту <...> зникає, воно просто не ставиться» [Althusser, 2005, p. 59]. Для позначення «живої єдності тексту» Альтюссер використовує поняття *проблематики* (що він його запозичив у Ж. Мартіна), зазначаючи, що «кожна *ідеологія* розглядається як реальне ціле, об'єднане зрештою своєю власною *проблематикою*, як таке, що неможливо витягти з нього жодного елемента, не змінюючи сенсу цього цілого» [Althusser, 2005, p. 62]. Альтюссер пише: «мислити єдність певної ідеологічної думки <...> за допомогою поняття *проблематики* означає уможливити виявлення *систематичної типової структури*, що об'єднує всі елементи думки, а значить, відкривати в цій єдності *певний зміст*, що дозволяє осягати сенс «елементів» ідеології, які розглядаються» [Althusser, 2005, p. 67].

Концепт «епістемологічного розриву» фіксує розрізнення між ідеологічною «проблематикою» ранніх робіт Маркса і науковою «проблематикою» «Капіталу». «Епістемологічний розрив» є фундаментальною трансформацією у Марксовій думці; переходом від ідеологічної філософсько-антропологічної проблематики до матеріалістичного розуміння історії.

Виходячи з таких методологічних положень, Альтюссер пропонує наступну класифікацію Марксових текстів:

«1840-1844: Ранні роботи

1845: Роботи переломного періоду

1845-1857: Роботи періоду дозрівання

1857-1883: Роботи періоду зрілості».

Тексти «раннього періоду» Альтюссер підрозділяє на «Раціоналістично-ліберальний етап статей у *Rheinische Zeitung* (до 1842 р.)», що характеризується кантіансько-фіхтеанською проблематикою та «раціоналістично-комунітарний етап 1842 - 1845 рр.», що оснований на антропологічній проблематиці Людвіга Фоєрбаха, коли «Маркс засвоїв його думку та мислив за допомогою його думок» [Althusser, 2005, р. 66]. Гегелівською проблематикою відзначений лише один текст, який Альтюссер називає «унікальним» — «Паризькі манускрипти» [Althusser, 2005, р. 35].

За Альтюссером, ранні роботи Маркса повністю перебувають у ідеологічно-філософській проблематиці, та, якщо у них виникають нові об'єкти (політичні, економічні тощо), то вони мисляться у тому ж «ідеологічному полі»: «Характеризує і визначає рефлексію аж ніяк не матерія рефлексії, але, на цьому рівні, *модальність рефлексії*, дійсне відношення рефлексії до її об'єктів, тобто *фундаментальна проблематика*, виходячи з якої мисляться об'єкти цієї думки <...> *проблематика* тієї чи іншої думки не обмежується областю об'єктів, які розглядає її автор, тому що вона є не абстракція думки як тотальності, а конкретна та визначена структура як цієї думки, так і всіх можливих думок цієї думки. Так, антропологія Фоєрбаха може стати проблематикою не тільки релігії («Сутність християнства»), а й політики («До єврейського питання», «Рукопис 1843»), і навіть [політичної] економії («Рукопис 1844»), не перестаючи, у своїх загальних рисах, залишатися антропологічною проблематикою, навіть коли «літера» думки Фоєрбаха відкинута та подолана» [Althusser, 2005, pp. 68-69].

Для виявлення ідеологічної проблематики недостатньо буквального прочитання текстів, які до неї належать. Необхідно застосувати специфічний спосіб читання, оскільки «характерною рисою ідеології <...> є той факт, що її *власна проблематика не усвідомлює сама себе*», а отже «проблематику зазвичай не можна прочитати в ідеології як у відкритій книзі, її потрібно витягти з глибин ідеології, в яких вона ховається і діє, причому найчастіше всупереч самій цій ідеології, її твердженням та деклараціям» [Althusser, 2005, р. 69]. На рівні слововживання ідеологічні та наукові тексти можуть видаватися такими, що неможливо безпосередньо розрізнити, проте виявлення «симптомів» вказує на належність певного тексту до ідеологічної проблематики¹.

У збірці «За Маркса» 1965 року Альтюссер локалізує «епістемологічний розрив» у Марксовій думці в творах 1845-1846 років. У «Тезах про Фоєрбаха» цей розрив намічається, а у «Німецькій ідеології» відбувається остаточний перехід до наукової марксистської проблематики: «Маркс став Марксом» [Althusser, 2005, р. 81]. При цьому Альтюссер акцентує увагу на тому, що цей «розрив» є подією, що має чітку хронологічну визначеність: вона виявляє себе лише у текстах 1845-1846 років [Althusser, 2005, р. 33], хоча за контекстом не завжди зрозуміло, чи відбувся «розрив» одномоментно, чи він має процесуальний характер. У 1967 році Альтюссер під впливом критики своєї концепції характеризує «епістемологічний розрив» таким чином: «Ця подія є подією довготривалою, і якщо в одному сенсі вона явно має початок, то в іншому вона не має кінця <...> *Жодна наука ніколи не є чимось більшим, ніж Розривом, що триває*, що переривається подальшими внутрішніми розривами» [Althusser, 2003, pp. 269-270]. Альтюссер зазначає, що із точністю можна датувати тільки початок «розриву» у думці Маркса: він починається у 1845 році [Althusser, 2003, pp. 269-270]. У лекції «Відношення Маркса до Гегеля», прочитаній у лютому 1968 року, Альтюссер каже, що «розрив» «блискавичним спалахом» позначається у «Тезах про Фоєрбаха» [Althusser, 1972, р. 176], вбачає результатом «розриву» відкриття Марксом «континенту історії» та говорить, що «розрив» являє собою безкінечну роботу із освоєння цього континенту [Althusser, 1976, р. 166]. У доповіді «Ленін і філософія» (24 лютого 1968 року) Альтюссер зазначає, що можна виявити певну передісторію «розриву»,

¹ У збірці «Читати "Капітал"» Альтюссер вводить та розробляє концепт «симптомного читання» [Althusser, 1970, pp. 29-34].

«розрив» як такий не може бути прив'язаним до певних конкретних дат, а всередині «розриву» присутні складні трансформації [Althusser, 1971, p. 39].

У «Відповіді Джону Льюїсу» (1972 рік) Альтюссер презентує «самокритику» щодо концепції «епістемологічного розриву». Зокрема, він визнає, що термінологія «ранніх робіт» Маркса присутня і у його роботах «періоду дозрівання та зрілості»: «Тут я повинен зайнятися самокритикою і поступитися Джону Льюїсу в одному конкретному пункті. У своїх ранніх роботах я говорив, що після «епістемологічного розриву» 1845 року (після відкриття, яким Маркс засновує науку історії) філософські категорії алієнації [відчуження] та заперечення заперечення (серед іншого) зникають. Джон Льюїс відповідає, що це не так. І він має рацію. Звичайно, ви знайдете ці поняття (прямо чи непрямо) у «Німецькій ідеології», у «Grundrisse» (два тексти, які Маркс ніколи не публікував), а також, хоч і рідше (алієнація) або набагато рідше (заперечення заперечення: тільки один раз), у «Капіталі» [Althusser, 1976, p. 65]. Разом із тим Альтюссер, говорить, що у 1845 році тим не менш має місце певний «розрив», що характеризується ним як «точка неповернення» [Althusser, 1976, pp. 65-66].

IV. Три складові частини

Можна виділити три складові частини міфу про «молодого Маркса», що значною мірою є спільними для гуманістичної редукації, аналітичної телеології та концепції «епістемологічного розриву».

Першою складовою частиною є вже уявлення про Маркса «зрілого», яке присутнє у наведених редукуючих концепціях як їхня неявна передумова та вихідна точка. Вона не рефлектується у рамках цих концепцій, оскільки вони на структурному рівні позбавлені засобів для подібної рефлексії. Для гуманістичної редукації образом «зрілого Маркса» є або економічний детермініст, або, навпаки (і без суттєвої трансформації змісту), гуманістичний мислитель, у центрі думки якого незмінно залишалися мотиви присвоєння відчуженої людської сутності; для аналітичної телеології це – засновник цільного марксистського вчення: діалектичного та історичного матеріалізму, наукового комунізму тощо; а для концепції «епістемологічного розриву» образом «зрілого Маркса» є відкривач «континенту Історії».

Звідси послідовно випливає друга складова частина, якою є дихотомія «молодого» і «зрілого» Маркса як така. Якщо уявлення про «зрілого» Маркса є вже наявним, а уявлення про «молодого» Маркса конструюється на його основі, то із необхідністю мають існувати критерії їх демаркації, що спираються на певний уніфікуючий принцип. У випадку аналітичної телеології та концепції «епістемологічного розриву» такий принцип даний експліцитно: тут відкрито артикулюється, що у певний момент «Маркс стає Марксом». Для частини концепцій, що виражають гуманістичну редукацію, такий принцип виявляється імпліцитним, оскільки саме розрізнення експліцитного та імпліцитного змісту Марксових текстів лежить у їхній основі: у творах «молодого Маркса» гуманістичні мотиви виражені експліцитно, а у творах «зрілого Маркса» вони присутні імпліцитно (саме із цього методологічного положення випливає необхідність прочитувати «зрілого Маркса» через «Маркса молодого»).

Нарешті, третя складова частина, що, як видається, є найбільш наявною, полягає у допущенні існування «справжнього», автентичного Маркса, сутність якого найповніше виражена у певних його текстах, у співвідношенні з якими інші Марксові тексти є неавтентичними. До того ж, як «молодий Маркс» може представлятися неавтентичним щодо «Маркса зрілого», так і навпаки. Найближче до викриття цього допущення підійшов Л. Альтюссер, проте у підсумку саме він його гранично радикалізував.

Замість висновків: Тези про Альтюссера

1. Усі три "джерела" міфу про "молодого Маркса" тією чи іншою мірою базуються на фальсифікації Марксової думки. Характерно, що усі три типи фальсифікації (зокрема й той, що має назву "епістемологічний розрив") були викриті Альтюссером. Так,

продемонструвавши теоретичну неспроможність та необґрунтованість позицій марксистського гуманізму та радянського марксознавства у збірці "За Маркса", Альтюссер згодом визнав довільність власного прочитання Марксових текстів [Althusser, 2007, р. 171, 251]. Окрім цього, саме Альтюссер проблематизував читання на матеріалі текстів Маркса, без чого сучасна робота із реконструкції Марксових проєктів видається якщо не неможливою, то значно утрудненою. З огляду на ці обставини цілком релевантною видається аналогія між фігурами Альтюссера та Фюєрбаха, що її висувують деякі дослідники [Campbell, 2014, pp. 530-531]. Дійсно, концепція Альтюссера являє собою останній кордон міфу про "молодого Маркса", виражає його у найконцентрованішому вигляді та містить необхідні умови для його подолання.

2. Серед інших необхідних умов слід назвати такі. По-перше, через розпад Радянського Союзу зникла дихотомія західного (неортодоксального, переважно гуманістичного) та ортодоксального радянського (філософія марксизму-ленінізму – діалектичний та історичний матеріалізм) марксизмів, що своєю чергою опосередковано спричинило ліквідацію дихотомії «молодого» та «зрілого» Марксів, яка довгий час у певному відношенні слугувала її теоретичною базою¹. Подальші наслідки цієї події полягають у переважному виході дискусії про трансформації у думці Маркса із рамок традиційного марксистського дискурсу. По-друге, публікація повного зібрання творів Маркса та Енгельса мовами оригіналу MEGA², що триває й досі, разом із можливістю обробки великих обсягів тексту за допомогою комп'ютерних програм, наявно демонструє недостатність будь-якого редукуючого та уніфікуючого прочитання Марксових текстів.

3. Усі три «складові частини» міфу про «молодого Маркса» наразі або фактично втратили актуальність у світлі сучасних марксознавчих досліджень та з оглядом на нинішню історичну ситуацію, або є такими, що потребують радикального перегляду у рамках нового підходу.

4. Цей новий підхід, що наразі активно формується (у цьому контексті слід згадати дослідження М. Мусто, М. Хайнріка та інших) може спиратися на значну інтелектуальну традицію, представники якої акцентували увагу на принциповій наступності між Марксовими текстами різних періодів. До неї належать, зокрема, А. Лефевр, Ш. Авінері та І. Месарош.

5. Альтюссер цілком справедливо зазначає, що трансформації у Марксовій думці мають нелінійний характер. Проте, як наявно демонструють сучасні дослідження, ця нелінійність є доволі специфічною. Двох прикладів достатньо, щоб проілюструвати її характер. Перший приклад: концепти «Паризьких манускриптів» 1844 року (передусім, відчуження) зникають із Марксових творів більш ніж на десятиліття і знову з'являються у «Економічних рукописах 1857-1859 років» (що мав визнати вже Альтюссер) та відіграють там важливу концептуальну роль (що Альтюссер цілком заперечував) [Carver, 2008, pp. 48-66; Musto, 2010, pp. 95-101]. Другий приклад: стійкі паралелі простежуються між концепцією бюрократії у рукописі 1843 року «До критики гегелівської філософії права» та концепцією ідеології у роботі 1845-1846 років «Німецька ідеологія», серед яких слід зазначити такі: об'єктивна ілюзорність, «перевернутість»; вираз інверсії, що властива реальності; уявлення про онтологічну автономність та первинність щодо реальності; вираз інтересів певних соціальних груп; антагонізм особливого та загального інтересу; трансформація ілюзії в «умисне лицемірство»; об'єктивна необхідність усунення ілюзій та «місцева обмеженість». Нам видається, що така перспектива вказує на множинність, відкритість і незавершеність Марксових критичних проєктів, а також на необхідність обережної роботи із їх реконструкції [Burnham, 2019, р. viii]. Під час цієї роботи слід

¹ Цілоком кон'юнктурний характер дихотомії «молодого» та «зрілого» Марксів найбільш рельєфно проступає знову-таки у збірці Альтюссера «За Маркса». Примітним видається той факт, що слово *conjuncture* у цьому контексті зустрічається вже на першій сторінці збірки, і згодом концептуалізується Альтюссером, спираючись на твори Леніна, як ключове поняття марксистської науки політики.

спиратися на простежування *наскрізних ліній* між проєктами різних періодів та прагнути до вибудови *мережі генетичних зв'язків* між ними.

6. Альтуссерівська критика аналітично-телеологічної теорії та його заклик до дотримання живої єдності тексту зберігають значний ейдетичний потенціал. Завдання, яке стоїть перед сучасними дослідниками, полягає у тому, щоб помислити не лише нелінійну, але і *нерозривну трансформацію проблематики* у думці Маркса. Попередньою умовою та необхідним засобом для цього є акритичне, горизонтальне та неієрархічне прочитання його текстів, що прагне до радикального подолання дихотомій молодого / зрілого, свідомого / несвідомого, автентичного / неавтентичного тощо.

7. Альтуссер неодноразово зауважує, що Маркс вказував на наявність у своїй творчості певного розриву [Althusser, 2005, p. 32]. Зокрема, він наводить висловлювання із Передмови до роботи «До критики політичної економії», де Маркс каже, що вони із Енгельсом у «Німецькій ідеології» «звели рахунки з нашою колишньою філософською совістю» [Marx, 2010a, p. 264]. Таке зауваження видається в цілому сумнівним, оскільки, водночас із наведеним (доволі неоднозначним) висловлюванням, Маркс, зокрема, у «Німецькій ідеології» прямо вказує на наступність у власній інтелектуальній еволюції. Він пише: «шлях до матеріалістичного погляду на світ <...> був намічений вже в «Deutsch-Französische Jahrbücher» — у «Вступі до критики гегелівської філософії права»...» [Marx, 2010b, p. 23]. Так чи інакше, невід'ємним елементом та важливим методологічним положенням нового підходу до розуміння трансформацій Марксової думки має стати *довіра до Маркса*, що полягає у визнанні за ним права свідчити про власний інтелектуальний розвиток. Водночас слід визнати, що трактування цих свідчень становить складну теоретичну проблему.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

- Лапин Н. И. *Молодой Маркс*. М.: Издательство политической литературы, 1986. 480 с.
- Ленин В. И. *Полное собрание сочинений. Том 26*. М.: Издательство политической литературы, 1969. 590 с.
- Ленин В. И. *Полное собрание сочинений. Том 29*. М.: Издательство политической литературы, 1969. 782 с.
- Ленин В. И. *Полное собрание сочинений. Том 33*. М.: Издательство политической литературы, 1969. 433 с.
- Ойзерман Т. И. *Формирование философии марксизма*. М.: Издательство социально-экономической литературы, 1962. 551 с.
- Althusser L. *For Marx* / transl. B. Brewster. London: Verso, 2005. 272 p.
- Althusser L. *L'avenir dure longtemps*. Paris: Éditions Stoc, 2007. 574 p.
- Althusser L. *Lenin and Philosophy. Lenin and Philosophy and other Essays* / transl. B. Brewster. London: Monthly Review Press, 1971. P. 23-70.
- Althusser L. *Marx's Relation to Hegel. Politics and History. Montesquieu, Rousseau, Hegel and Marx* / transl. B. Brewster. London: NLB, 1972. P. 161-186.
- Althusser L. *Reply to John Lewis. Essays in Self-Criticism* / transl. G. Lock. London: NLB, 1976. P. 33-100.
- Althusser L. *The Humanist Controversy. The Humanist Controversy and Other Writings* / transl. G.M. Goshgarian. London: Verso, 2003. P. 221-306.
- Althusser L., Balibar É. *Reading Capital (Part 1)* / transl. B. Brewster. London: NLB, 1970. 338 p.
- Anderson P. *Considerations on Western Marxism*. London: Verso, 1976. 125 p.
- Aron R. *Marxismes imaginaires*. Paris: Gallimard, 1970. 377 p.
- Burnham D., Lamb P. *The First Marx: A Philosophical Introduction*. London: Bloomsbury, 2019. 224 p.
- Campbell D. *Louis Althusser and the End of Classical Russian Marxism: Spinoza, Hegel and the Critique of Dogmatic Marxism*. Critique. 2014. Vol. 42, No 4. P. 527–553.

Carver T. Marx's conception of alienation in the Grundrisse. *Karl Marx's Grundrisse: Foundations of the critique of political economy 150 years later*. Edited by M. Musto. London: Routledge, 2008. P. 48-66.

Fromm E. *Marx's Concept of Man*. London: Continuum, 2004. 206 p.

Garaudy R. *Humanisme Marxiste: Cinq Essais Polemiques*. Paris: Éditions sociales, 1957. 311 p.

Heinrich M. *Karl Marx and the Birth of Modern Society: The Life of Marx and the Development of His Work; Volume 1: 1818-1841* / transl. A. Locascio. New York: Monthly Review Press, 2019. 418 p.

Marcuse H. The Foundation of Historical Materialism. *Studies in Critical Philosophy* / transl. J. De Bres. Boston: Beacon Press, 1972. P. 1–48.

Marx K., Engels F. *Collected Works. Vol. 29*. Lawrence & Wishart. [Digital Edition]. 2010. 592 p.

Marx K., Engels F. *Collected Works. Vol. 5*. Lawrence & Wishart. [Digital Edition]. 2010. 661 p.

Musto M. Revisiting Marx's Concept of Alienation. *Socialism and Democracy*, November 2010. Vol.24, No.3, pp.79–101.

Musto M. The 'Young Marx' Myth in Interpretations of the Economic– Philosophic Manuscripts of 1844. 2015. Vol. 43, No 2. P. 233–260.

Любашевський Михайло Дмитрович

аспірант, філософський факультет

Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна

майдан СВОБОДИ, 4, Харків, 61022, Україна

E-mail: mykhailo.liubashevskiy@student.karazin.ua

ORCID: <https://orcid.org/0009-0004-0383-7452>

Стаття надійшла до редакції: 20.01.2024

Схвалено до друку: 22.04.2024

THE THREE SOURCES AND THREE COMPONENT PARTS OF THE 'YOUNG MARX' MYTH

Liubashevskiy Mykhailo D.

PhD Student, Faculty of Philosophy

V. N. Karazin Kharkiv National University

4, Maidan Svobody, Kharkiv, Ukraine

E-mail: mykhailo.liubashevskiy@student.karazin.ua

ORCID: <https://orcid.org/0009-0004-0383-7452>

ABSTRACT

The article presents the analysis of the concepts that were formed within the framework of the discussion about a "young Marx" in the 20th century, the totality of which, following the modern Marxist scholar M. Musto, is designated as the "young Marx" myth. The following main trends that serve as "sources" of this myth are distinguished: humanistic reduction (the direction whose representatives consider the "Economic and Philosophical Manuscripts of 1844" as the central text in the work of K. Marx); analytical teleology (the methodological approach, which is found mainly in the studies of Soviet Marxists, according to which the "truth" of Marx's "early" texts is recognized as "Capital", and the creative evolution of Marx is presented as a gradual unconscious growth of materialist and communist elements) and "an epistemological break" (the concept of L. Althusser, according to which there is a radical "break" between the "early" and the "mature" texts of Marx). It is noted that the above concepts are reducible and based on an arbitrary reading of Marx's texts. All of them proceed from the pre-given notion of the "mature" Marx, construct on its basis the image of "a young Marx", based on a certain unifying principle, and admit the existence of a "real", authentic Marx, the essence of which is most fully expressed in certain texts. The author emphasizes that Althusser's concept of 'epistemological break' most fully embodies the 'young Marx' myth while simultaneously containing the necessary conditions for its overcoming within a new approach to understanding the transformations of Marx's thought. Such an approach entails recognizing the multiplicity, openness, and incompleteness of Marx's critical projects; the

need to trace the underlying lines between projects of different periods and the endeavor to construct a network of genetic connections among them; attempts to conceptualize not only the non-linear but also the unbreakable transformation of Marx's thought and the rejection of dichotomies such as unconscious/conscious, 'young'/'mature' etc., which becomes possible through an acritical, horizontal, and non-hierarchical reading of his texts.

Keywords: 'young Marx'; Marx studies; Althusser; "epistemological break".

REFERENCES

- Althusser, L. (1971). *Lenin and Philosophy and other Essays* (B. Brewster, Trans.). London: Monthly Review Press.
- Althusser, L. (1972). *Marx's Relation to Hegel. Politics and History. Montesquieu, Rousseau, Hegel and Marx* (B. Brewster, Trans.). London: NLB, 161–186.
- Althusser, L. (1976). *Reply to John Lewis*. *Essays in Self-Criticism* (G. Lock, Trans.). London: NLB, 33–100.
- Althusser, L. (2003). *The Humanist Controversy and Other Writings* (G.M. Goshgarian, Trans.). London: Verso, 221–306.
- Althusser, L. (2005). *For Marx* (B. Brewster, Trans.). London: Verso.
- Althusser, L. (2007). *L'avenir dure longtemps*. Paris: Éditions Stoc.
- Althusser, L., & Balibar, É. (1970). *Reading Capital* (Part 1) (B. Brewster, Trans.). London: NLB.
- Anderson, P. (1976). *Considerations on Western Marxism*. London: Verso.
- Aron, R. (1970). *Marxismes imaginaires*. Paris: Gallimard.
- Burnham, D., & Lamb, P. (2019). *The First Marx: A Philosophical Introduction*. London: Bloomsbury.
- Campbell, D. (2014). *Louis Althusser and the End of Classical Russian Marxism: Spinoza, Hegel and the Critique of Dogmatic Marxism*. *Critique*, 42(4), 527–553.
- Carver, T. (2008). *Marx's conception of alienation in the Grundrisse*. In M. Musto (Ed.), *Karl Marx's Grundrisse: Foundations of the critique of political economy 150 years later* (pp. 48–66). London: Routledge.
- Fromm, E. (2004). *Marx's Concept of Man*. London: Continuum.
- Garaudy, R. (1957). *Humanisme Marxiste: Cinq Essais Polemiques*. Paris: Éditions sociales.
- Heinrich, M. (2019). *Karl Marx and the Birth of Modern Society: The Life of Marx and the Development of His Work; Volume 1: 1818-1841* (A. Locascio, Trans.). New York: Monthly Review Press.
- Lapin, N. I. (1986). *Young Marx*. Moscow: Publishing house of political literature. (In Russian).
- Lenin, V. I. (1969). *Complete Works*. Vol. 26. Moscow: Publishing house of political literature. (In Russian).
- Lenin, V. I. (1969). *Complete Works*. Vol. 29. Moscow: Publishing house of political literature. (In Russian).
- Lenin, V. I. (1969). *Complete Works*. Vol. 33. Moscow: Publishing house of political literature. (In Russian).
- Marcuse, H. (1972). *The Foundation of Historical Materialism. Studies in Critical Philosophy* (J. De Bres, Trans.). Boston: Beacon Press, 1–48.
- Marx, K., & Engels, F. (2010). *Collected Works*. Vol. 29 [Digital Edition]. Lawrence & Wishart.
- Marx, K., & Engels, F. (2010). *Collected Works*. Vol. 5 [Digital Edition]. Lawrence & Wishart.
- Musto, M. (2010). *Revisiting Marx's Concept of Alienation*. *Socialism and Democracy*, 24(3), 79–101.
- Musto, M. (2015). *The 'Young Marx' Myth in Interpretations of the Economic–Philosophic Manuscripts of 1844*. *Critique*, 43(2), 233–260.
- Oyserman, T. I. (1962). *Formation of the philosophy of Marxism*. Moscow: Publishing house of socio-economic literature. (In Russian).

Article arrived: 20.01.2024

Accepted: 22.04.2024